

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології

Науковий журнал
Виходить вісім разів на рік

Заснований у листопаді 2009 року
№ 2 (12), 2011

Суми
СумДПУ ім. А. С. Макаренка
2011

УДК 37.01.

А.О. Тургенєва

Бердянський державний педагогічний університет

ВИХОВНИЙ ПРОСТІР СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто проблеми створення сприятливих соціально-педагогічних умов для формування соціально активної особистості. Розкрито сутність понять виховна система, виховне середовище. Обґрунтовано актуальність виховного простору, в якому відбувається становлення соціально активної особистості і розвиток її здібностей.

Ключові слова: соціальна активність, особистість, юногогіка, виховний простір, виховна система, дитяче громадське об'єднання, виховне середовище, колектив.

Постановка проблеми. У центрі всіх змін, що відбуваються в сучасному суспільстві, перебуває людина, особистість. У зв'язку з посиленням ролі людського чинника як пріоритетного висувуються завдання використання творчого потенціалу особистості, самоосвіти і самовиховання, гарантією яких виступає соціальна активність особистості в різних сферах суспільного життя. Саме діяльність людини з перетворення суспільства відповідно до системи життєвих установок і ціннісних орієнтацій є основним двигуном цивілізації. Тому однією з найважливіших проблем сучасності є розвиток соціальної активності молоді як чинник прогресивного суспільного розвитку. Виникла необхідність у переосмисленні ролі молодого покоління, що відрізняється інертністю, небажанням самовдосконалення і відсутністю інтересу до світових подій, задоволеного існуючим станом речей, займаючи позицію соціально пасивної безособовості. Наслідки такого ставлення катастрофічні – у сучасному суспільстві порушено спілкування, відсутнє взаєморозуміння між людьми, відбувається поступове і часом незворотне руйнування духовного, морального і фізичного здоров'я людини, спостерігається зростання нестабільності та конфліктності навколишнього середовища українського суспільства в цілому, агресивності в засобах масової інформації. У сучасних умовах особливо важливого значення набуває орієнтація теоретичних досліджень на практичну діяльність, зв'язок теоретичних досліджень і педагогічного процесу з розв'язанням актуальних суспільних проблем з опорою на власний життєвий досвід особистості, що складається з повсякденної практики людини, у зв'язку з тим, що теоретичні положення перетворюються на переконання і

формують правильні життєві орієнтації лише за умови їх збігу з практикою. Підготовка людини до самореалізації в діяльності повинна починатися в період навчання, щоб до моменту прийняття соціально відповідальної ролі вона володіла стійкими якостями, які значущі для реалізації суспільних функцій. Отже, проблеми відносин людини і суспільства вимагають негайного пошуку шляхів їх розв'язання. Необхідність звернення до питань виховання особистості, формування її духовних і моральних якостей, розвитку її соціальної активності очевидна. Одним із факторів, що обумовлюють активність особистості, виступає виховний простір.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема організації умов самореалізації і становлення соціально активної особистості неодноразово вивчалася дослідниками питань колективного виховання, соціальної педагогіки. Досвід кращих шкіл 20-х років ХХ ст. (А. Макаренко, С. Шацького, Н. Шульмана та ін.) є соціальним експериментом створення виховного середовища в межах і за межами навчальних закладів, засобами культурно-творчої та господарсько-трудової діяльності колективу дітей і дорослих.

Ідеї соціально-особистісної концепції виховання розкривав у своїх працях В. Сухомлинський. Він розглядав духовне життя колективу й організоване дозвілля дитини як виховний простір всебічного розвитку особистості. Громадянська зрілість і творча індивідуальність вихованця визначалися мірою його участі у шкільному житті, у соціально значущій діяльності на благо рідного села, суспільства.

Методологічною основою для вивчення проблеми виховного простору становлення соціально активної особистості є також дослідження і концептуальні підходи в галузі юногії [4]. Ця галузь педагогіки пов'язана з вивченням педагогічних впливів на людину в період юності у процесі особистісного самовизначення.

Розробкою проблем педагогіки юності займалися такі видатні вчені, як: Б. Вульф, І. Іванов, О. Лутошкін, О. Мудрик, Л. Уманський, М. Яценко.

Питання розвитку соціальної активності в умовах виховної діяльності шкільної організації розглядалися в дослідженнях Б. Вульфою, С. Хозе, М. Яценко.

Б. Вульф зазначав, що чим ширше коло соціальних ролей, виконуваних старшокласником, тим щільніші зв'язки особистості із

суспільством, тим активніше розкриваються суспільно цінні особистісні якості. Щодо цього колектив як виховний простір надавав широкий діапазон соціальних ролей, дозволяв розвивати вміння керувати і підкорятися.

Психолого-педагогічний аспект проблеми виховання соціальної активності, виявлення і становлення особистості в дитячому колективі вивчав Л. Уманський. Поряд з питаннями саморуху колективу, умовами згуртування членів дитячих об'єднань Л. Уманський розкривав шляхи та умови розвитку організаторських здібностей школярів.

Безсумнівно, великий внесок в осмислення проблеми виховного простору зробили дослідження Л. Новікової та її школи, в яких розроблено теорію виховних систем. У розробці цієї теорії взяли участь В. Караковський, А. Куракін, О. Мудрик, Н. Селіванова. Щодо питання становлення особистості актуальними залишаються дві ключові ідеї теорії: 1) виховна система впливає на дитину не тільки як педагогічний, але і як соціальний фактор; 2) умовою виникнення і розвитку виховної системи є активність вихованця як суб'єкта управління даною системою.

Мета статті – визначити механізми впливу виховного простору на процес розвитку соціальної активності особистості.

Виклад основного матеріалу. Визначення виховного простору як системи умов і можливостей для саморозвитку особистості – відправна точка до постановки досліджуваних проблем вивчення практики виховання соціально активної особистості.

По-перше, це проблема оцінки суб'єктної ролі педагога, вихованця, інших агентів соціуму (громадських організацій, освітніх та адміністративних установ) в організації умов для становлення соціально-активної особистості.

По-друге, постає питання про системоутворюючі фактори і механізми формування виховного простору. Різні підходи як такі механізми визначають:

- реалізацію моделі педагогічно сформованого способу життя вихованця у середовищі (Ю. Мануйлов);
- взаємодію колективів освітньої, культурної установ, інших соціальних інститутів з приводу виховання особистості на основі єдиних педагогічних завдань і принципів (Л. Новікова);
- подію як «спосіб спільного буття, спільного проживання, момент,

в якому відбувається розвиваюча, ціннісно-орієнтована зустріч дорослого і дитини» (А. Шibaєва).

У цьому переліку варто вказати на структуроутворюючу роль цілей і цінностей колективного суб'єкта виховної системи (загальношкільного колективу, неформального дитячого об'єднання, громадської організації та ін.).

Проблема вивчення і відтворення виховного простору становлення соціально-активної особистості має широкий спектр споріднених тем і супутніх напрямів дослідження. Крім того це питання соціального й особистісного самовизначення молоді. У процесі соціального самовизначення вибір майбутньої професії, суспільно значущих занять, характеру ділової поведінки залежить від ціннісних орієнтацій та установок молодих людей. Отже, питання становлення соціально активної особистості безпосередньо стикається з проблемою духовно-морального виховання молодого покоління та утвердження соціально-особистісної парадигми в сучасній освітній практиці.

Різноманітність точок зору на проблему створення виховного простору становлення особистості визначила неоднозначність понятійно-термінологічного апарату щодо цього питання. Так, немає єдиної інтерпретації в категоріях «педагогічний (виховний) простір» і «педагогічне (виховне) середовище». Недостатньо чітко поняття «виховний простір» розведено з поняттям «виховна система». Відсутня однозначність у термінологічному позначенні соціально-просторових характеристик (середовище, простір, сфера тощо).

Так, Л. Новікова під виховним простором розуміє педагогічно доцільно організоване середовище, що оточує окрему дитину або безліч дітей (класу, школи, будинку, двору, мікрорайонів, села, малого чи великого міста, області).

Проте існують підходи, в яких простір і середовище розкриваються як різнорівневі педагогічні категорії і «виховний простір поєднує сукупність розвиваючих середовищ».

Окремі автори розводять поняття «педагогічне середовище» і «педагогічний простір» за їх змістовними характеристиками. На думку А. Обутової, педагогічний простір за своїми масштабами, можливо, відповідає педагогічному середовищу, проте відмінність цих категорій

визначається ступенем залучення суб'єкта до виховних форм соціального і культурного оточення.

У трактуванні Д. Григор'єва виховний простір постає як «динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, яка створюється зусиллями соціальних суб'єктів різного рівня (колективних та індивідуальних)». Поряд з цим у культурологічній концепції виховання М. Щуркової подієве оточення – тільки один з компонентів виховного середовища, що включає також предметно-просторове, соціально-поведінкове, інформаційне оточення.

Співвідношення категорій «виховна система» і «виховний простір», на перший погляд, досить чітко визначено. Виховні системи конкретних освітніх установ представляються як структурні компоненти створюваного виховного простору мікрорайону, малого міста, сільської місцевості. Однак у міру інтеграції зусиль різних суспільних інститутів у сфері виховання молоді виховний простір набуває відмінних ознак виховної системи (єдність і взаємозв'язок мети виховання, діяльності щодо її досягнення, суб'єктів, що реалізують цю діяльність, а також спосіб життя певної соціальної спільності).

У сучасних умовах документи, що визначають зміст виховання, орієнтують на організацію локального виховного простору в межах школи та її найближчого соціального оточення, оскільки саме вона повинна стати найважливішим структуроутворюючим компонентом загальнонаціонального простору.

Єдина ціннісно-сміслова основа взаємодії суб'єктів виховання повинна усунути бар'єри між окремими навчальними предметами, між школою і сім'єю, школою і суспільством, школою і життям. Посилення ролі соціальних і культурних практик, залучення школярів до розв'язання соціальних, екологічних, економічних, культурних та інших реальних проблем села, району, міста, регіону розкриваються в ідеї макрорівня педагогічних взаємодій. Це ідея виходу за межі «парної» педагогіки (вчитель-учень) на рівень широкої, різноманітної і розвиваючої соціальної спільності. Крім дитячого колективу суб'єктами виховання повинні стати представники громадськості, різні соціальні інститути. Фактори виховання трансформуються із суспільних умов, життєвого укладу школярів у міру їх залучення до соціально-перетворювальної діяльності.

Одним з варіантів педагогічного управління соціальним становленням соціально активної особистості є створення дитячо-юнацьких та молодіжних громадських об'єднань (організацій, рухів, установ). Дитяче громадське об'єднання (ДГО) – добровільний союз дітей та дорослих, створений для спільної діяльності, задоволення особистої соціальної потреби. Форма існування і виявлення громадської активності як діяльного ставлення до життя через ініціативи та їх реалізацію в діяльності ДГО.

По-перше, що відбувається з дитиною в дитячому об'єднанні, – це її залучення до різноманітного діяльного поля. Розвиток соціально значущої спрямованості особистості відбувається завдяки формуванню у свідомості дитини власного розуміння ініціативної участі у суспільному житті. Тільки усвідомивши необхідність звільнення від пасивно-споживацького ставлення до життя, вихованець може стати суб'єктом виховного простору особистісного саморозвитку.

Концепція формування особистості з активною життєвою позицією повинна будуватися на основі варіативного змісту і форм особистісного самовизначення.

Згідно з такою концепцією, сферою реалізації громадянської позиції, слід вважати найближче соціальне оточення особистості. У міру розкриття потенціалу особистості простір її впливу розширюється від колективу однокласників до молодіжної спільноти освітнього закладу, до масштабності участі у програмах, спрямованих на піднесення соціально-економічного і культурного рівня життя жителів рідного села, міста, регіону.

Висновки. Практика моделювання виховного простору соціально активних особистостей вимагає не тільки осмислення ціннісних пріоритетів суб'єктів цього простору. Необхідно в основу моделі закладати критерії соціально орієнтованої спрямованості особистості, а також принципи та методологічні підходи до розвитку соціальної активності вихованця на основі його вільного самовизначення.

Розвиток виховного простору відбувається паралельно з процесом становлення соціально активної особистості. Рушійною силою розвитку виступає суперечність між тенденцією до упорядкування структури виховного простору та варіативністю цінностей, розуміння соціально активної особистості, яка самовизначається.

Перспективою подальшого дослідження визначення системи критеріїв сформованості соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований виховний процес у траєкторії становлення і розвитку особистості / І. Д. Бех // Виховання особистості : у 2 т. – К. : Либідь, 2003. – Т. 2. – С. 112–225.
2. Кондратюк О. П. Система виховної роботи в професійно-технічному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / О. П. Кондратюк. – К. : Кондор, 2006. – 216 с.
3. Панок В. Г. Социальная активность личности старшеклассника / В. Г. Панок, Ю. А. Привалов. – К. : Центр соц. эксперимента и прогнозов, 1999. – 129 с.
4. Рожков М. И. Педагогическое обеспечение работы с молодежью. Юногика / М. И. Рожков. – М. : ВЛАДОС, 2008. – 264 с.

РЕЗЮМЕ

А.А. Тургенева. Воспитательное пространство становления социально-активной личности.

В статье рассмотрены проблемы создания благоприятных социально-педагогических условий для формирования социально-активной личности. Раскрыта сущность понятий воспитательная система, воспитательная среда. Обоснована актуальность воспитательного пространства, в котором происходит становление социально активной личности и развитие ее задатков.

Ключевые слова: *социальная активность, личность, юногика, воспитательное пространство, воспитательная система, детское общественное объединение, воспитательная среда, коллектив.*

SUMMARY

A. Turgeneva. Educational space of forming a social and active person.

In the article problems of creating favorable socio-pedagogical conditions for forming a social and active person are considered. The essence of concepts of educational system and educational environment is disclosed. The author substantiates the urgency of educational space where formation of the social and active person and development of his faculties take place.

Keywords: *social activity, a person, yunogogika, educational space, educational system, children's public association, educational environment, collective.*